

Rozwój i promocja obszarów wiejskich na przykładzie koncepcji ogrodu dla osób niepełnosprawnych

Beata Płoszaj-Witkowska, Sandra Rusek

Uniwersytet Warmińsko- Mazurski w Olsztynie

Streszczenie

W artykule przedstawiono koncepcję zagospodarowania ogrodu zlokalizowanego wokół domu pomocy społecznej, która uwzględnia potrzeby osób niepełnosprawnych. Koncepcja obejmuje stworzenie miejsc dla spędzenia wolnego czasu otoczonych roślinnością. W koncepcji widoczne są poszczególne narzędzia symbolizujące zmysły. Każdy z tych narzędzi stanowi odrębne miejsce ogrodu, zaprojektowane w taki sposób, aby adekwatnie do narzędzia uruchomić swe zmysły. Główną cechą koncepcji projektowej jest stworzenie miejsca bezpiecznego i spokojnego, w którym osoby niepełnosprawne będą mogły czuć się bezpiecznie i komfortowo, ale i także będą mogły spędzać tam swój czas wolny.

Wstęp

Ogród dla osób niepełnosprawnych musi być całkowicie dostosowany do potrzeb osób obcujących w nim poprzez rozwiązania techniczne i konstrukcyjne. Kontakt osób niepełnosprawnych z roślinami rosnącymi w ogrodzie oraz praca w nim pozwala na właściwą rehabilitację psychologiczną, a także społeczną. Terapia ogrodem (hortiterapia), której narzędziem są rośliny pozwala pacjentom na lepsze poznanie siebie i własnej natury poprzez obcowanie z przyrodą i pracą w ogrodzie. Ogród taki pełni funkcję rekreacyjną i terapeutyczną. Przebywanie w plenerze ma na celu wesprzeć psychicznie osoby pokrzywdzone przez los, a także uświadomić im, że mogą nadal żyć aktywnie. W Polsce nie jest jeszcze tak rozwinięta jak w krajach Europy Zachodniej i USA jednak układa się programy terapeutyczne wykorzystujące motyw ogrodu, a także tworzy ogrody doświadczeń mając na uwadze przede wszystkim osoby niepełnosprawne. W kraju jak i na świecie rośnie zapotrzebowanie na takie miejsca w wyodrębnionych terenach przy Ośrodkach, Domach Pomocy Społecznej i Placówkach dla osób niepełnosprawnych. Celem pracy było stworzenie koncepcji ogrodu dla osób niepełnosprawnych przy Domu Pomocy Społecznej w Zakrzewie.

1. Materiał i metody

Działka o nr. 29/3, 42, 43 przeznaczona na stworzenie ogrodu dla osób niepełnosprawnych należy do Domu Pomocy Społecznej w Zakrzewie (DPS). Powierzchnia terenu, przeznaczonego pod koncepcję wynosi 2,54 ha. Inwentaryzację dendrologiczną przeprowadzono w październiku 2011 roku. Nawierzchnię terenu zinwentaryzowano w sierpniu 2011 roku.

Inwentaryzację dendrologiczną wykonano na podstawie mapy DPS-u w Zakrzewie, w skali 1:1000 z 1995 roku, na której naniesiono istniejące nasadzenia. W trakcie inwentaryzacji opisano każde drzewo, pojedynczy krzew, bądź grupę krzewów, a także pnącza. Zaktualizowano umiejscowienie drzew i krzewów. Drzewa charakteryzowano za pomocą następujących danych:

- nr inwentaryzacyjny będący kolejno nadanym numerem w spisie wszystkich drzew występujących na inwentaryzowanym terenie,
- nazwa gatunkowa — drzewa określono nazwą polską i łacińską (Seneta i Dolatowski 2000, s. 559),

- obwód pnia na wysokości 130 cm od podstawy, określono metrycznie,
- wysokość,
- stan zdrowotny.

Analogicznie charakteryzowano krzewy, dodatkowo uwzględniając następujące cechy:

- sposób występowania — pojedynczo lub w grupie,
- powierzchnię jaką zajmuje pojedynczy krzew lub grupa, podana w m².

Określając kondycję zdrowotną materiału roślinnego wzięto pod uwagę stan pnia, konarów i gałęzi. Analizując nasadę pnia uwzględniono występowanie ubytków powierzchniowych i wgłębnych, kominów. Natomiast badając cały pień rozważono czynniki opisane wyżej, a także pęknięcia kory, występowanie zgorzeli i ślady żerowania owadów. Czynnikiem biotycznym osłabiającym kondycję zdrowotną drzew są choroby grzybowe, a także występowanie próchnicy. Ponadto określono statykę drzewa — zagrożone wykrotem, złamania konarów. Oceniając koronę drzewa analizowano występowanie posuszu, występowanie grzybów.

Inwentaryzacji poddana została również nawierzchnia terenu. Obecnie znajduje się tam dużo miejsca o charakterze rekreacyjno-wypoczynkowym, które stanowią trawniki w złym stanie. Nawierzchnia w pasie zabudowy oraz parkingi wykonana jest z kostki brukowej. Natomiast ścieżki spacerowe prowadzące wzdłuż trawników wykonane są z płyt betonowych.

Teren przeznaczony pod koncepcję projektową jest położony w obrębie DPS. Koncepcja projektowa ogrodu dla osób niepełnosprawnych zakłada stworzenie ogrodu, który w połączeniu z budynkami będzie stanowił harmonijną, ale i również reprezentacyjną całość. Ponadto będzie on miejscem, w którym mieszkańcy będą przebywać i częściej wychodzić na zewnątrz i tam spędzać swój wolny czas.

Obszar, na którym znajduje się DPS należy podzielić na pięć stref użytkowych takich jak: reprezentacyjna, użytkowa, rozrywki, wypoczynku i medytacji. Usunąć należy roślinność, której stan jest zły, założyć nowe trawniki, a także wymienić nawierzchnię i wprowadzić funkcjonalne elementy małej architektury. Komunikacja na tym terenie nie powinna sprawiać trudności i być dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych, aby mogły poruszać się po niej w sposób swobodny. Wymagane jest zastosowanie pochylni i dodatkowych poręczy, które w znaczny sposób ułatwią komunikację i zapewnią wygodne i komfortowe korzystanie z ogrodu.

2. Lokalizacja

Wieś Zakrzewo, w której znajduje się Dom Pomocy Społecznej położona jest w północno-środkowej Polsce, na południe od Torunia. Mieści się w południowo-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego. Jest częścią składową powiatu aleksandrowskiego i tym samym zajmuje jego południowo-zachodnią część.

3. Charakterystyka przyrodnicza

Obszar DPS-u w Zakrzewie stanowi to teren płaski, z niewielkim spadkiem w kierunku północno-wschodnim. Występują tu czarne ziemie zdegradowane wytworzone z piasku gliniastego lekkiego i gliny lekkiej. Gleba podmokła, trudna do uprawy, gliniasto-piaszczysta z domieszką ilów. Strefa mrozoodporności 6B, temperatura minimalna $-20^{\circ}\text{C}/-18^{\circ}\text{C}$. Opad roczny 450–550 mm. Średnia roczna temperatura powietrza w tym okresie wyniosła $7,9^{\circ}\text{C}$. W najczęściej wieją wiatry z zachodu i z południowego zachodu.¹

4. Historia Domu Pomocy Społecznej w Zakrzewie

DPS w Zakrzewie został założony w 1932 roku. Siostry zakonne „Sercanki” prowadząc dom zapewniały pomoc wówczas czterdziestu mieszkańcom. Państwo objęło pełen nadzór nad tym obiektem w 1955 roku, co wiązało się ze zmianą nazwy na Państwowy Dom Pomocy Społecznej dla

1. Zob. Uchwała nr VII/43/99 Rady Gminy Zakrzewo z dnia 29 czerwca 1999 r. w sprawie uchwalenia „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zakrzewo”.

Przewlekłe Chorych (informacja ustna). Przez cały ten czas obiekt ulegał rozbudowie, do której przyczyniła się fundacja SUE Ryder z Wielkiej Brytanii. Nowa placówka została oddana do użytku w 1972 roku. Powiększenie budynku umożliwiło kwaterunek kolejnym 69 osobom. Do 1955 roku DPS liczył 165 mieszkańców.² Gruntowy remont w 1995 roku wpłynął na warunki bytowe, które uległy poprawie. Od 1997 roku opiekę znalazło 110 osób. Warunki socjalno-bytowe uległy znacznej poprawie poprzez zmniejszenie liczby mieszkańców. W lipcu 2006 roku wybuchł pożar, gdzie uległ zniszczeniu Pawilon, jednak dzięki pomocy finansowej został odbudowany (informacja ustna).

5. Wyniki

Inwentaryzacja drzewostanu DPS-u w Zakrzewie wykazała 148 okazów, w tym 112 drzew i 37 krzewów pojedynczych i grup krzewów. Na terenie DPS-u rośnie 19 gatunków drzew liściastych i 8 iglastych oraz 17 gatunków krzewów liściastych i 11 iglastych oraz jedno pnącze (winobluszcz pięciolistkowy). Drzewostan przy DPS-ie w Zakrzewie tworzą gatunki liściaste z dużym udziałem gatunków iglastych. Dominującymi gatunkami drzew liściastych są: dąb szypułkowy (*Quercus robur* L.), jarząb zwyczajny (*Sorbus aucuparia* L.), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior* L.), lipa drobnolistna (*Tilia cordata* Mill.), topola kanadyjska (*Populus × canadensis* Moench.), wierzba krucha (*Salix fragilis* L.). Do gatunków iglastych licznie występujących zalicza się: sosnę zwyczajną (*Pinus sylvestris* L.), świerk pospolity (*Picea abies* L.), świerk kłujący (*Picea pungens* Engelm.). Krzewy liściaste najliczniej reprezentowane są przez: karaganę syberyjską (*Caragana arborescens* Lam.), tawułę von Houtte'a (*Spiraea vanhouttei* Zabel.), derenia białego (*Cornus alba* L.). Natomiast liczną grupę krzewów iglastych stanowią: jałowiec Pfitzera (*Juniperus × pfitzeriana* L.), cyprysik groszkowy (*Chamaecyparis pisifera* End.). Zinwentaryzowane atrakcyjne gatunki umieszczono w tabeli 1 — wyodrębniono w niej gatunki najciekawsze ze względu na wiek, walory dekoracyjne odmiany, a także uwzględniono gatunki rzadko występujące.

6. Struktura wiekowa

Mało liczna grupa drzew i krzewów pochodzi z okresu powstania DPS-u, czyli około 1932 roku. Świadczy o tym ich wygląd, a także rozmiar drzew o obwodach powyżej 150 cm — 8 szt., co stanowi 5,4% całego drzewostanu. 27% drzew miało obwody mieszczące się w przedziale od 50 cm do 150 cm, a 16% stanowią drzewa, których obwód pnia nie przekracza 50 cm. Ponadto widać znaczną granicę między nasadzeniami z 1995 roku, a drzewami sadzonymi w okresie powstania DPS-u. Na zinwentaryzowanym terenie istnieją nowe nasadzenia, są nimi pojedyncze okazy drzew i krzewów, a także młody las sosnowy.

7. Stan zdrowotny drzew na terenie Domu Pomocy Społecznej

Stan zdrowotny materiału roślinnego jest niezadowalający. Uwarunkowany nieprawidłowymi zabiegami pielęgnacyjnymi w tym cięciem, które było za krótkie i przeprowadzone w nieodpowiednich dla tego zabiegu terminach. Wiele drzew zostało ogłowionych, a także zbyt gęsto posadzonych, co doprowadziło do zniekształcenia koron, powstania zgorzeli kory, grzybów na pniach i stopniowego zamierania drzew. Stan zdrowotny zinwentaryzowanego drzewostanu jest zły, co stanowi 94% materiału roślinnego. Pozostałe drzewa 6% to drzewa, których stan zdrowotny został oceniony jako dobry. U 14 okazów, co stanowi 9,4% zaobserwowano nieprawidłowości pokroju. Zaobserwowano u 7 z tych drzew V-kształtne rozwidlenia, 7 okazów również zostało ogłowionych (tab. 2).

8. Dyskusja

W DPS-ie w Zakrzewie mieszkają podopieczni z 12 typami schorzeń o różnym stopniu niepełnosprawności. Na podstawie dostępnej literatury w projektowanym ogrodzie zastosowano podstawowe parametry techniczne dotyczące minimalnych dojsć oraz spadków podłużnych i poprzecznych

2. Zob. *Dom Pomocy Społecznej w Zakrzewie* (broszura).

do którego można dostać się bezpośrednio z budynku stanowi strefę wypoczynkową. W centrum zaproponowano akcent wodny otoczony podwyższonymi rabatami (murki oporowe z piaskowca o wysokości 40 cm), z sezonową roślinnością, zaprojektowaną na wiosnę — tulipany Cassini (*Tulipa*), lato — goździk kropkowany (*Dianthus deltoides*), jesień — liatra kłosowa (*Liatris spicata*), z wbudowanymi siedziskami oświetleniem ledowym. Element wodny stanowi kula ze stali nierdzewnej umieszczona w niewielkim, płytkim, prostokątnym zbiorniku wodnym. Zaprojektowane rabaty mieszkańcy będą mogli swobodnie pielęgnować. Strefa ta jest przedłużeniem strefy reprezentacyjnej.

Strefa rekreacyjno-użytkowa, czyli strefa wypoczynku biernego i czynnego stanowi centralną część założenia i zajmuje dużą powierzchnię. W niej wkomponowano wszystkie zmysły. „Oko” wykonane z plexy i otoczone dookoła rabatą z bylin np. liliowiec Frans Hals (*Heimerocalis* sp.). Zaprojektowano również oświetlenie ledowe, które w nocy stworzy magiczny nastrój oraz wodotryski, aby spotęgować urok tego miejsca. „Dłoń”, którą stanowi pięć okrągłych elementów dotykowych w myśl pięciu palców o różnej strukturze: szkło, plexa, drewno, beton, żwir. Otoczono podwyższonymi rabatami z bylin o zmiennej strukturze liści oddziałujących tym samym na zmysł dotyku. „Nos” — rabata ziołowa — mięta pieprzowa (*Mentha piperita*), bazylija pospolita (*Ocimum basilicum*) itd. otoczona słonecznikami zwyczajnymi (*Helianthus annuus*) z roślinnością oddziałującą nie tylko na zmysł węchu, ale także na zmysł smaku — poziomka zwyczajna (*Fragaria vesca*). Zaprojektowano warzywnik by podopieczni mieli możliwość pielęgnacji jego oraz pompę, która będzie dostarczała wodę. „Ucho” z altaną, aby latem mogły odbywać się tam warsztaty na świeżym powietrzu, konkursy recytatorskie, występy wśród roślinności, która pobudza zmysł słuchu — czarnuszka damasceńska (*Nigella damascena*) i dzwoneczki. Do stworzenia altany wykorzystano już istniejącą betonową podwyższoną nawierzchnię w kształcie okręgu, którą pokryto drewnem, dla urozmaicenia nawierzchni użyto również płyt z plexy. Zaprojektowano pochylnie, aby móc pokonać różnicę wysokości. Siedziska otaczające scenę stanowią murki oporowe z piaskowca w połączeniu z elementami drewnianymi. Miejsce na ognisko zostało wyłożone kamieniami. Strefa ta zostanie oświetlona, aby w ciepłe, letnie wieczory można było przebywać na świeżym powietrzu.

Strefa użytkowa obejmująca parking dla samochodów w otoczeniu krzewów iglastych — żywotnik zachodni Hoveyi i Golden Globe (*Thuja occidentalis*), które zarówno zimą jak i latem będą zieloną ścianą. Ponadto wiatę na rowery porośniętą roślinnością pnącą winobluszcz pięciolistkowy Murorum (*Parthenocissus quinquefolia*), bluszcz pospolity (*Hedera helix*) spełniającą rolę zasłony dla estetycznego wyglądu.

Strefa medytacji, gdzie znajduje się figurka Matki Boskiej otoczona roślinnością — budleja Dawida Ile de France (*Budleja davidii*), werbena ogrodowa (*Werbena hybrida*). Wzdłuż tej strefy biegnie ścieżka prowadząca do kapliczki, przewidziano ławki, aby w każdej chwili osoby starsze mogły usiąść na świeżym powietrzu i w miarę potrzeb oddać się modlitwie. Aby zaakcentować przejście z jednej strefy do drugiej wprowadzono pergole wykonane z drewna, porośnięte powojnikami Westerplatte (*Clematis* sp.). Wymiary pergoli to: wysokość 2,5 m i szerokość 2,0 m. Oprócz tego wytyczono na trawniku miejsce do gry w siatkówkę z rozciągniętą siatką, a także miejsce do gry w kosza na utwardzonej nawierzchni SAFEPLAY. W koncepcji również przewidziano trawniki otoczone roślinnością: sosna górską Humpy (*Pinus mugo*), krzewuszką cudowną Victoria (*Weigela florida*), gdzie mieszkańcy będą mogli oddać się medytacji na świeżym powietrzu lub też zjeść śniadanie na trawie. Elementami oświetlenia są kolorowe lampy ledowe oraz solarne lampy ledowe i lampy ogrodowe na wygiętych łukach umieszczone poza linią ścieżki, aby osoby niepełnosprawne mogły swobodnie się poruszać. Oprócz tego zastosowano donice ledowe w różnych odcieniach, w których będą rosły koleusy. Oświetlenie typu LED swoje odzwierciedlenie znajdzie również w pojedynczych siedziskach. Nawierzchnia została zróżnicowana pod względem faktury i struktury. Wolnostojące elementy małej architektury takie jak ławki czy kosze na śmieci będą rozstawione poza główną linią kompozycyjną tak, aby nie stanowiły przeszkody dla poruszających się osób. W głównej, centralnej części ogrodu zróżnicowanej pod względem nawierzchni ustawiono rzeźbę Świętego Walentego. Zastosowano w większej części nawierzchnię z betonu o różnej kolorystyce, a także nawierzchnię typu SAFEPLAY. Oprócz tego zastosowano również dobrze ubity żwir, drewno, plexa, szkło, kora, płytki ceramiczne. Plexa stanowi element dekoracyjny w ogrodzie,

z którego zostały wykonane kolorowe płyty otoczone antypoślizgowymi płytami ceramicznymi i pojedynczymi kwiatami. Różnice poziomów zniwelowano za pomocą schodów, pochylni i spoczników. Roślinność jest bardzo zróżnicowana o małych wymaganiach glebowych i pielęgnacyjnych. Rośliny te są nietrujące, o miękkich igłach i nie wywołujące uczuleń, o jaskrawych barwach, gdyż takie odcienie są bardziej czytelne dla osób z dysfunkcjami wzroku oraz o różnej strukturze i fakturze liści, często zapachowe lub smakowe, które pozwalają na odbiór dodatkowych wrażeń.

Wnioski

Wybierając rośliny do ogrodu dla osób niepełnosprawnych możemy je zaliczyć do czterech grup: zapachowych, smakowych, dotykowych, a także działające na zmysł wzroku i słuchu. Ogród obok funkcji rekreacyjnej pełni również funkcję terapeutyczną. Właściwy dobór elementów małej architektury wpływa na bezpieczne użytkowanie ogrodu przez osoby niepełnosprawne. Stworzenie ogrodu dla osób niepełnosprawnych w Zakrzewie wpłynie pozytywnie na rozwój i promocję wsi.

Literatura

- BOBER J. (2008): *Ogród dotykowo-zapachowo-smakowy*. Białowieża, Białowiecki Park Narodowy. Ośrodek Edukacji Przyrodniczej im. prof. Jana Jerzego Karpińskiego.
- BORECKA I. (2010): *Magia ogrodów czyli o terapeutycznej funkcji ogrodów*. Kraków, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- DON M. (1998): *Zmysłowe ogrody*. M. Woźniak (tłum.), Warszawa, „Twój Styl”.
- DREKSLER B. (2000): *Działka dla niepełnosprawnych*. „Działkowiec”, nr 11, s. 34–35.
- FILIPCZAK J. (red.) (2006): *Katalog roślin. Drzewa, krzewy, byliny polecane przez Związek Szkółkarzy Polskich*. Warszawa, Agencja Promocji Zieleni.
- GOŁUCH A. (1995): *Budownictwo dla osób upośledzonych fizycznie i inwalidów. Poradnik inwestora, projektanta, wykonawcy*. Gdańsk, „Kanon”, „Normex”.
- KACZMARSKA E. (red.) (1994): *Udostępnienie przestrzeni osobom niepełnosprawnym. Likwidacja barier*. Materiały Pierwszego Europejskiego Kongresu „Niepełnosprawni Bliżej Europy”, Kraków 19–21 kwietnia 1993, Polska/Polskie Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych. Zarząd Główny [w Krakowie], t. 2, Kraków, PSON. ZG: „Ostoja”.
- KLEINOD B. (2003): *Ogród krok po kroku. Projektowanie, planowanie, obliczanie kosztów. Miejsca do zabawy*. B. Zych (tłum.), Warszawa, „Klub dla Ciebie”.
- KOWALSKI K. (2008): *Projektowanie bez barier — wytyczne*. Warszawa, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji.
- MEYER-BOHE W., MEYER-BOHE T., DETTBARN-REGGENTIN J., SKIBNIEWSKA H., SCHWARTZ L. (1998): *Budownictwo dla osób starszych i niepełnosprawnych*. E. Piliszek (tłum.), Warszawa, „Arkady”.
- SENETA W., DOLATOWSKI J. (2000): *Dendrologia*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WAŻBIŃSKA J., KAWECKI Z., PŁOSZAJ B. (2008a): *Drzewa i krzewy iglaste*. Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- WAŻBIŃSKA J., KAWECKI Z., PŁOSZAJ B. (2008b): *Drzewa i krzewy liściaste*. Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.